

COLOFON

JAARGANG 29 - NUMMER 3

OKTOBER 2019

Rosmalla (ISSN 0925-2894) wordt drie of 4 keer per jaar uitgegeven onder eindverantwoording van het bestuur van Heemkundekring Rosmalen. Hoff van Hollantlaan 1R
5243 SR Rosmalen
073-5221832
heemkundekring@kpnmail.nl

www.heemkundekringrosmalen.nl

Bestuur Heemkundekring Rosmalen:

- Rien van den Broek, voorzitter
- Truus Birsak-Verhallen, secretaris
- Henda Pennings-van der Leest, penningmeester
- Rien van Grunsven, lid
- Kitty van der Doelen-Crane, lid
- Wim van Son, lid

Werkgroep Redactieraad 'Rosmalla':

- Gerrit Mol
- Frans Vos
- Michiel van Heumen
- Wil Coppelmans
(lay-out en tekstverwerking)

Productie:

- Druk: Nextprint B.V. den Bosch

Losse nummers:

- €5,50 per uitgave

Kopijadres:

- g.mol@ziggo.nl
Heemkundekring Rosmalen
Hoff van Hollantlaan 1R

Ledenadministratie:

- Kitty van der Doelen-Crane,
heemkundekring@kpnmail.nl

Iedere auteur draagt persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn of haar artikel. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd tenzij bronvermelding plaatsvindt.

Inhoudsopgave	Pagina
<i>Redactie</i> Voorwoord	2
<i>Redactie</i> Pilotenhulp in Rosmalen	2
<i>Ad Hermens</i> Nieuw fotomateriaal ontdekt rond bevrijding Rosmalen 1944	3
<i>Henk de Werd</i> Onze bevrijders Herinneringen aan Maurice Agent	8
<i>Henk de Werd</i> Bevrijders:Een bevrijdingsdiner op de Vijverberg in Rosmalen en de Canadezen Robbie Roberts en Jack Maclaren	13
<i>Jo Versteijnen</i> Vliegtuig neergestort in de Rosmalense polder	15
<i>Jo Versteijnen</i> Rosmalen zorgde voor voedsel	17
<i>Henk de Werd</i> 1940: Bossche Bisschop vraagt het onderwijzend personeel voorzichtig te zijn richting de bezetter	20
<i>Redactie</i> Illegale slachting in Rosmalen	22
<i>Redactie</i> Rosmalen in de oorlog	23
<i>Uck Garrels</i> Voedselvoorziening van Coudewater	24
<i>Michiel van Heumen</i> Brieven aan de bisschop over oorlogsschade in Hintham in 1944	28
<i>Redactie</i> De een komt, de ander gaat	30

Foto voorzijde omslag:

Kapotte Stug in de Molenhoek, foto uit 1947 in een foto-album van B.A.F.O., een Nederlands onderdeel van Defensie dat gelegerd was in Krefeld, Duitsland. In de Stug een saluerende militair van dat onderdeel

Foto achterzijde omslag:

Colonne krijgsgevangen Duitse militairen wordt afgemarcheerd door de Nederlandse Knokploeg Margriet, Hintham 24 oktober 1944 (Fotopersbureau Het Zuiden; Erfgoed 's-Hertogenbosch, nr 0058700)

Voorwoord

Redactie

Een nieuwe aflevering van *Rosmalla* ligt voor u. Een speciaal nummer nog wel, gewijd aan de bezetting en bevrijding van ons dorp. Het verschijnt vlak voor de herdenking die in oktober plaats vindt. Foto's en verhalen die het leed van destijds dichtbij brengen, omdat we de verhalen zelf meegemaakt hebben of van onze ouders gehoord hebben. De angst, het verdriet en later de enorme blijdschap dat het voorbij was. De *Rosmalla* wil een bijdrage leveren aan de viering van de Bevrijding. We danken alle schrijvers die veel moeite gedaan hebben om dit bijzondere nummer tot stand te brengen!

Pilotenhulp in Rosmalen

Redactie

Elders in dit blad kunt u lezen over de “map van Thies van Creij”. Daarin troffen wij ook een gedeelte van een artikel waaruit blijkt dat er in Rosmalen ook pilotenhulp is ver-

leend. Het betrof dan geallieerde piloten die neergestort waren en vervolgens opgevangen werden door toevallige bewoners of mensen van de ondergrondse. Het volgende stukje is afkomstig uit ‘Rosmalla extra deel 4 - eerste helft’ en geschreven door Martien der Kinderen.

1. G. Duffee

Deze RAF-vlieger kreeg zijn opleiding in de Verenigde Staten en werd ingedeeld

bij het 78e Squadron van de “Bomber Command”. Deze jonge en nog onervaren luitenant-vlieger zou als tweede piloot meevliegen met een Halifax-bommenwerper in de avond van de 22e juni 1943 voor een bombardement op de industriestad Mülheim in het Ruhrgebied.

Bij terugkeer werd de Halifax in de buurt van Veghel / Dinther door een Duitse nachtjager neergeschoten. Van de acht bemanningsleden kwamen er vijf om. De drie overige konden tijdig het brandend toestel verlaten; twee van hen werden door de Duitsers krijgsgevangen gemaakt, alleen Duffee ontsprong de dans. Hij zwierf drie nachten rond tot dat hij in Berlicum in handen kwam van mensen die hem konden verbergen en helpen. Zo kwam Duffee op de boerderij van Jan van Lieshout aan de Veedijk te Rosmalen, waar hij een goede week verbleef. Toen werd hij overgebracht naar de familie H. Volmans aan de Graafsebaan. Hier verbleef hij bijna twee weken. Duffee verhuisde nu naar de

G. Duffee. Coll. M. der Kinderen.

familie A. Michels te Hintham, waar hij een tiental dagen verbleef. Even nog is Duffee overgebracht naar een klooster in Beek bij Nijmegen. Na enige dagen volgde een treinreis naar Tilburg, waar hij overgenomen werd door de Nederlandse marechaussee. Vanuit het landgoed *De Utrecht* werd hij door een gids de grens overgebracht. Via Antwerpen ging de reis verder naar Brussel. Samen met een neergeschoten Canadese vlieger werd Duffee vervolgens overgebracht naar Parijs. Hier kregen de beide piloten nieuwe identiteitspapieren en wel Franse. Met de nachttrein gingen ze nu naar Bordeaux en van daaruit naar Dax. Per fiets gingen

de piloten nu naar een dorpje aan de voet van de Pyreneeën. Met een ervaren gids ging het inmiddels tot zeven personen uitgereid groepje al klauterend de Pyreneeën over. Na een moeilijke reis door Spanje kwam de groep uiteindelijk in Gibraltar aan. Het was 10 oktober 1943. Twee dagen later kwam Duffee thuis na een reis van bijna vier maanden door bezet Europa. Met een nieuwe bommenwerper voerde hij hierna nog een 40-tal bombardementsvluchten op Duitsland uit. Als bijzonderheid kan nog worden vermeld, dat Duffee bij zijn verblijf in Rosmalen de plattegrond van het vliegveld Volkel met bijzonderheden over vliegtuigen, hangars en bezetting kreeg. Hij moest dit alles in zijn hoofd prenten en de tekeningen op schaal van buiten leren. Uit veiligheidsoverwegingen mocht hij van de illegaliteit de gegevens natuurlijk niet meenemen. Bij zijn terugkeer gaf hij deze gegevens door aan het Ministerie van Luchtvaart. Vlak daarna werd Volkel door de RAF gebombardeerd.

2. J. Hurst

In augustus 1943 kwam in de buurt van Nistelrode een door de Duitsers neergeschoten Amerikaans

J. Hurst staat in het midden. De foto is op 23 oktober 1943 gemaakt bij Michels. Coll. M. der Kinderen.

Vliegend Fort neer. De piloot J. Hurst uit Austin (Texas USA) wist zich aan gevangenneming te onttrekken door enkele dagen onder te duiken in een paardestal bij een boer in Nistelrode. Daarna verbleef hij een paar dagen in Dinther. Toen werd hij overgebracht naar de familie Michels in Hintham. Hier verbleef hij bijna drie weken. Toen zijn

valse identiteitspapieren in orde waren gemaakt, verbleef Hurst nog korte tijd in Doorn. Van hieruit is hij overgebracht naar België en verder door de *Komeetlijn* via Frankrijk en Spanje naar Gibraltar begeleid. Deze tocht duurde ongeveer tien weken. Bij het overtrekken van de Pyreneeën liep hij dusdanige verwondingen op, dat hij een tijdje in een ziekenhuis opgenomen moest worden. Ook hij bezocht, evenals Duffee na de oorlog zijn ‘pleegouders’ om hen te danken voor zijn redding in de oorlogstijd.

Nieuw fotomateriaal ontdekt rond bevrijding Rosmalen 1944

Ad Hermens

De bevrijding van Rosmalen is al ruim beschreven in mijn boeken: *Rosmalen in de vuurlinie 1944-1945* (1994) en *Luchtoorlog boven Rosmalen 1940-1945* (2004). Ondanks al deze informatie werden begin 2018, dus 74 jaar na dato, toch nog 3 unieke foto's i.v.m. de bevrijding ontdekt. Schrijver dezer heeft er minstens een nacht van wakker gelegen. In die periode direct na de bevrijding bezaten maar weinig inwoners een fototoestel en film was schaars en prijzig. Vele geallieerde troepen te Rosmalen zagen ook deze 2 vernielde Duitse tanks. In archieven van de troepen waren ook geen opnamen te vinden. Veel van mijn leeftijdsgenoten zijn niet meer onder ons en ik ben aangewezen op mijn geheugen. Gelukkig was er een lange periode na de bevrijding geen school en was er veel tijd om te spelen en in de omgeving rond te hangen. Het gehele gebied was voor mij een grote speelplaats en je kende ieder boompje en struikje. De Duitse Rode Kruistrein en natuurlijk deze Duitse tanks die voor ons, vooral de jongens, een gewild speeltuig waren. Wij spraken over tanks, maar vernamen later dat het een kanon op een rupsvoertuig was. Dus geen draaibare koepel. Verder in dit verhaal gebruiken we de Duitse afkorting van Sturmgeschütz n.l. Stug. Deze Stugs op de foto's zijn voor mij voor honderd procent herkend, maar belangrijker is nu om de locatie waar ze stonden te herkennen. De eerste indruk was voor mij inderdaad de Molenhoek te Rosmalen, vooral omdat de ligging van de wrakken exact overeenkomt met mijn herinnering. Enkele objecten in deze omgeving van de Stugs eisen meer uitleg. Aan de hand van de drie foto's zal alles duidelijker worden.

In 2018 werd ik benaderd door een collega-speurder die mij er op attendeerde dat er 3 foto's op internet stonden, die misschien te Rosmalen genomen konden zijn. Hij was op de hoogte van wat er in Rosmalen zich had afgespeeld met de twee Stugs en vroeg mij of ik herkenning had. Mijn identificatietocht was begonnen!!! Op de huidige locatie te Rosmalen is alles drastisch veranderd zodat die konden vergeten. Op enkele luchtfoto's uit die periode zijn ze te zien, met de directe omgeving, en ze vormen samen met mijn geheugen een aanneembaar bewijs voor mij, maar vooral voor de recente historie van Rosmalen.

De foto's werden ontdekt op internet met als onderschrift: Fotoalbum Netherlands Detachment to B.A.F.O. Police Krefeld, 1947. Een vernield pantservoertuig. . . .

Dit onderschrift zegt niets m.b.t. de locatie, maar wekt aanvankelijk twijfel en verwarring. Maar zeer duidelijk is dat het een Nederlandse omgeving toont. Dit onderschrift is afkomstig van een Nederlands onderdeel van Defensie dat opereerde vanuit Krefeld in Duitsland. Het inventariseerde alle oorlogswrakken, o.a. in Nederland, en nam dan ook enkele foto's. De militair die tweemaal in de Stugs poseert, is een Nederlander van dat onderdeel.

We vervolgen nu met een stukje strategie en citeren Lt. Gen. F. Neumann die in zijn dagboek verslag doet over hetgeen zich voltrok op 23 oktober 1944 in de Molenhoek te Rosmalen. Lt. Gen. Neumann die het bevel voerde over de 712e Duitse Infanterie Divisie en de taak kreeg om de geallieerde aanval op Den Bosch af te slaan, had zijn hoofdkwartier in het Hinthamerpark, op de grens van Hintham en Den Bosch. Hij beseftte dat hij meer tanksteun met grenadiers nodig had om de aanval op Den Bosch door de 53ste Welsh Divisie te kunnen weerstaan. Zijn verzoek aan Gen. H. Reinhard van het 88ste Duitse Legercorps werd ingewilligd en hij beloofde hulp met de meeste spoed. Nu volgt nog een citaat uit het dagboek van Gen. Neumann m.b.t het leveren van de aan hem beloofde steun:

De volgende gevechtseenheid werd geleverd:

1./Pz. Jg. Abt. 256 mt. 5x 7,5 cm Pak.40 (mot. Z.) Dit waren o.a. de Stugs in de Molenhoek

1. /G.R. 481 (Arriveerden om 07.00 uur)

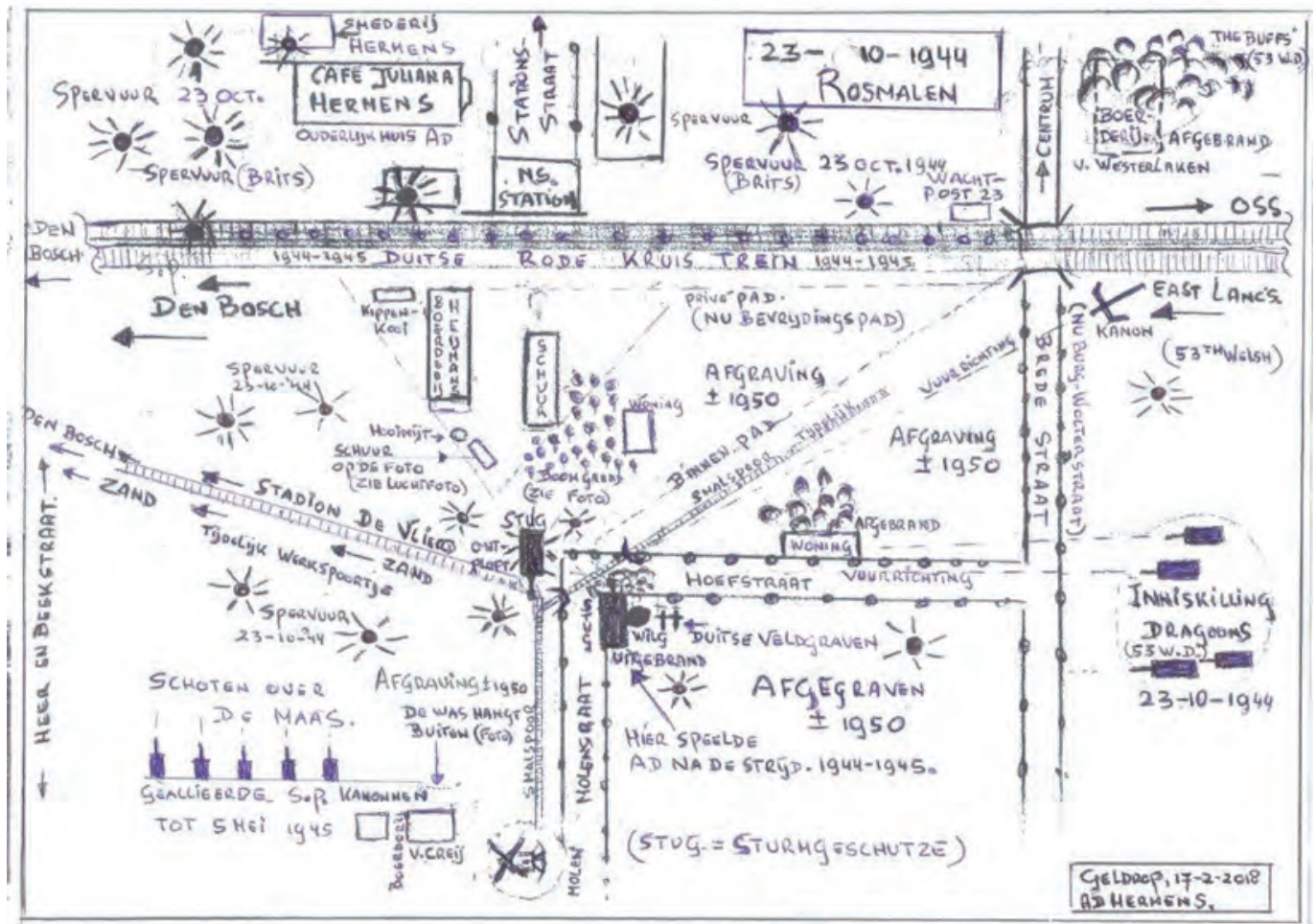
4./A.R. 185 (waren schietklaar 09.30 uur)

Stab 1./ mit 1. und 9. A.R. 159 (schietklaar om 10.00 uur.)

Oberst Lt. Dewald, de Duitse garnizoenscommandant van Den Bosch, zou ze ontvangen en de weg wijzen. Ze vertrokken per trein uit Utrecht en arriveerden te Zaltbommel. Hier werden ze in de namiddag gelost omdat de spoorbrug vernield was. Ze reden de 15 km naar Den Bosch onder het commando van Ob. Lt. Korn en arriveerden allen op die morgen van 23 oktober in Den Bosch. De Stugs moesten bijgetankt worden voordat ze ingezet zouden worden te Rosmalen. Ze konden met moeite aan benzine komen maar werden geholpen door de 712e Divisie, die Den Bosch moest verdedigen. Maar hierdoor verloren ze veel kostbare tijd.

De eerste 2 Stugs met de Grenadiers werden om 12.45 uur naar het front oostelijk van Rosmalen gestuurd om te proberen de doorbraak van de Welsh Divisie te stop-

pen. Ze reden door de Hinthamerstraat. Dewald liet zijn kanonnen flink lawaai maken zodat het ratelen van de rupsbanden overstemd zou worden en hun tocht geheim zou blijven. Intussen was er een hevig artillerievuur losgebarsten. De Geallieerden vuurden 800-1000 schoten per minuut op het frontgebied te Rosmalen. Door de vertraging als gevolg van het bijtanken kwamen de laatste Stugs pas om 16.00 uur bij het hoofdkwartier van Gen. Neumann aan en konden pas om 16.30 uur vertrekken. 2 Sturmgeschütze (hierna Stug genoemd) en de Panzergrenadiers werden naar het centrum van Rosmalen gestuurd. Ze naderden via de Molenstraat nabij de molen van Van Lith. Dit was te laat om aan te vallen onder de invallende duisternis. Vanwege alle vertraging reden ze op deze locatie in een spervuur van 1000 geallieerde granaten van de Geallieerden en van hun eigen artillerie. Waarschijnlijk hebben wij dat moment in onze kelder gehoord toen het geluid van ijzer op ijzer gekletter tot ons doordrong door het kelderraampje? Ze werden beiden getroffen door voltreffers en voor hen was de strijd voorbij. Een van de be-

Situatietekening 23 oktober 1944

manningsleden van de Stug en een man van de Grenadiers verloren hier het leven. Waarschijnlijk zijn de Stugs op de locatie Molenstraat ook nog onder schot genomen door de East Lancashires, die langs de zuidzijde van de spoorlijn de wachtpost 23 naderden. Op een foto is te zien dat ze een kanon in stelling hebben gebracht dat gericht is op de Stugs. Ook de tanks van de Britse Inniskilling Dragoons, die door de Kattenbosch de Molenhoek naderden kregen de 2 Stugs in het vizier en vuurden op de Stugs. Intussen waren de twee Stugs die naar de Kruisstraat waren gestuurd ook in de problemen gekomen en werden door Gen. Neumann naar Den Bosch teruggeroepen waar ze hard nodig zouden zijn.

Dan volgt nu de bespreking van de drie foto's met de bewijsvoering m.b.t. de identificatie van de omgeving op de foto's.

Foto 1 :

Deze afbeelding geeft mij volledige herkenning en het was of ik er weer in speelde. Op dezelfde plek waar de Nederlandse militair staat probeerde ik als 12-jarige jongen aan een wiel te draaien om het kanon omhoog of omlaag te zetten. Ook draaiden we soms met 2 jongens aan de zwengel, die nog aanwezig was, achter bij de motor. Wonderwel kregen we enkele seconden de motor aan de praat en hadden dan de grootste lol. De achtergrond voldoet volledig aan mijn herinnering. De uitgestrekte percelen van Van der Westerlaken en van Van Nuland ("Bert Josten" uit de Weidestraat) strekken zich uit tot aan de Heer en Beekstraat. De molen van Van Lith valt links juist buiten beeld maar een deel van het schamele boerderijtje van Janus van Creij, dat ten westen van de molen stond, is wel in beeld. Bij Van Creij hangt veel witte en zwarte was aan de lijn. Het was toen nog een gezin met kleine kinderen. Ook zijn voor goed oplettende opmerkers heel vaag de hoogspanningsmasten te zien, op de achtergrond van rechts naar links. Ik werd direct na de bevrijding met deze dikke kabels geconfronteerd, omdat deze geraakt waren

en op de grond lagen, dwars over de Molenstraat. Ik stapte er voorzichtig over heen, maar vernam later dat er geen stroom meer op stond!! Heel in de verte, rechts boven in beeld, is ook nog vaag de (witte) ruïne van de afgebrande boerderij van Willem Langens te ontwaren. Deze boerderij was al afgebrand voor de bevrijding, dus geen schade van de strijd. In mijn tijd stond deze Stug tegen een oude uitgeholde wilg, waar we verstoppertje in speelden. Die stond rechts in de hoek, maar is hier verdwenen. Waarschijnlijk bezweken door het gewicht van de Stug of is met opzet in de sloot geschoven. Het was juist in de bocht en waarschijnlijk een sta-in-de-weg voor het verkeer. In mijn herinnering klopt ook het kaliber van het kanon. Juist achter het kanon is een vanger voor een spoorboom te zien en voor de oplettende opmerker ook over de gehele lengte van de afbeelding een kleine spoorrail (z.g. smalspoor). Ook de bomen en de elektriciteitspalen zijn door mij nog te herkennen. Omdat de andere Stug zwaar gehavend was door -waarschijnlijk door het ontploffen van de munitie aan boord- zijn er veel scherven te zien in de bomen en palen. Ook de bodem van deze Stug lag er uit en ik stond als ik er in klom, gewoon op het gras en zand.

Foto 2 :

Deze opname vertoont veel gelijkenis met foto 1. Deze opname toont de andere Stug. Die ontplofte aan de overzijde van de Molenstraat. Hij stond op het land van Van der Westerlaken of van Van Nuland, kort bij de boerderij van Grad Heijmans. Omdat deze opname vanuit de sloot genomen is toont deze weinig van de omgeving. De zwarte kuil te zien waar de oude wilg stond, bij de boom die in de binnenbocht stond zien we rechts ervan een deel van de primitieve slagboom en links voor de Stug in de linkerhoek ook een primitief andreaskruis (waarschuwingsbord voor een overweg). Dit alles duidt dus op een spoorlijn. Deze was er niet in 1944, maar na veel speurwerk is hiervoor ook een verklaring gevonden. In Rosmalen werden al voor de oorlog afgravingen uitge-

voerd. Ik herinner mij deze werkzaamheden helder toen mijn vader mij en mijn zus Gera iedere dag op de fiets naar de Bewaarschool bracht bij de Eerw. Zusters te Hintham. De fietsroute was over de Tweeberg (nu jhr. von Heijdenlaan). Er werd gebruik gemaakt van een mini spoorlijn met de kipkarretjes. Deze werden geduwd door de arbeiders van de DUW. De grond werd naar Den Bosch gereden voor de aanleg van de wijk De Vliert en de bouw van het stadion voor de voetbalvereniging BVV, nu FC Den Bosch. Door de oorlogsomstandigheden in 1944-1945 was het werkverschaffingsproject tijdelijk stil gelegd. In 1947 werden deze werkzaamheden hervat en zelfs uitgebreid richting centrum Rosmalen. Het smalspoor werd uitgebreid naar de Molenhoek naar waar toen nog de Stugs stonden. Ze stonden in feite de werkzaamheden in de weg. Daarom is waarschijnlijk de Stug in de binnenbocht in de sloot geduwd om meer ruimte te creëren. Hierbij is "mijn" oude wilg gesneuveld. Jammer genoeg heb ik deze naoorlogse werkzaamheden zelf niet gezien. Juist in 1947 vertrok ik voor 4 jaar uit Rosmalen naar het internaat Sparrendaal te Vught. Ik mocht maar enkele keren per jaar naar huis en met vakantie. Dus deze werkzaamheden zo kort bij huis heb ik gemist en zitten niet in mijn herinnering. Vorig jaar startte ik mijn speurwerk en men kon mij bevestigen dat deze afgravingen inderdaad in die periode zijn uitgevoerd, o.a. door de Fa. Heijmans. In de Molenhoek waren enkele akkers te hoog en andere te laag. Het was nog grotendeels duwwerk maar er was ook een kleine diesellocomotief in gebruik genomen. Dat had tot gevolg dat het bedrijf voor de veiligheid moest zorgen. Dit verklaart dus de aanwezigheid van de spoorlijn met slagbomen nabij de Stugs op de afbeeldingen. Juist bij de Stugs is er een oversteek van het systeem en zien we de slagboom en de vangers. Ik speurde naar foto's van deze werkzaamheden maar die waren moeilijk terug te vinden in de archieven van Heijmans en FC Den Bosch. Zoals ik al meldde heb ik van dit alles niets gezien en toen ik terug kwam van deze studie waren de afgravingen voorbij en de omgeving totaal veranderd. Ook de boerderij kort bij het spoor waar de Fam. Heijmans woonde was verdwenen. De twee Stugs zijn waarschijnlijk ook in deze periode door een oud ijzerhandelaar gesloopt en afgevoerd.

Foto 3.

Dit betreft de Stug die ontplofte en geheel vernield was. Omdat deze wat verder op het land stond heeft hij nog weten te keren en staat dus met het kanon naar het zuiden. Het mocht niet baten en zijn vlucht werd abrupt afgebroken door het granaatvuur.

Op deze afbeelding is het andreaskruis duidelijk te zien en ook de minirails. Omdat het 1947 betreft is de Duitse Rode Kruistrein op de achtergrond niet meer te zien. Wel is zichtbaar een gebouw op het erf van Grad Heijmans en

ook nog wat fruitbomen. De boerderij is later i.v.m. met de afgravingen en de nieuwbouw ook geheel verdwenen. Op de luchtfoto is het totale erf nog te zien en ook de twee Stugs op hun locatie. Met veel moeite is op dit moment op de locatie nog aan te wijzen waar het strijdtoneel was. Ongeveer op de plek waar nu het benzinepompstation staat moet de Stug op foto 3 gestaan hebben. Als jonge verzamelaar lukte het mij niet om wat mee te nemen omdat het erg vast zat en het nodige gereedschap ontbrak. Het inwendige van de ontplofte accu's lag voor het oprapen.

Luchtfoto van de plaats (in de cirkel) waar de Sturmgeschütze stonden (zie ook volgende pagina)

Vermoedelijk waren anderen mij voor geweest en hebben zich ontfermd over de radio-apparatuur die zeker aanwezig geweest moet zijn.

Slot

Omdat de twee Stugs juist buiten de bebouwde kom uitgeschakeld werden is Rosmalen ontsnapt aan een ramp. Als ze de overweg bij het seinhuis 23 (Burg. Woltersstraat) waren overgestoken zouden ze geconfronteerd zijn met de tanks van de 53rd Welsh Division. Een tankslag in het centrum zou het gevolg zijn geweest. Merkwaardig genoeg kozen de bevrijders gedurende een half jaar kort bij de Stugs hun locatie voor hun artillerie, ook met vast kanon. Ze schoten tot 5 mei 1945 duizenden granaten over de Maas. De Duitse vijand beantwoordde dit, met de bekende rampzalige gevolgen vooral onder de bevolking. Bij dit tankdrama op 23 oktober sneuvelden ook twee Duitse soldaten. Karl Fehling, 20 jaar jong, behoorde tot de Stug-bemanning. Hij was juist opgeleid tot automonteur en was waarschijnlijk de bestuurder van de Stug. In 1943 was hij in Rusland en raakte daar tweemaal gewond. In het voorjaar van 1944 werd hij naar Nederland gestuurd. De zus van Karl, Waltgunde, schreef aan schrijver dezer: "Toen mijn moeder na de oorlog vernam dat hij gesneuveld was, werd ze ziek en overleed kort daarna." De tweede Duitser was Peter Best, een Panzergrenadier, die de Stugs moest begeleiden met geweer of mitrailleur. Het is de schrijver niet gelukt om de nabestaanden van Best te vinden. Beiden lagen op het veld van Van der Westerkaken, in de hoek, bij de Stug in de binnenbocht, begraven.

Karl Fehling, † 23-10-1944

ven. Toen Grad Heijmans na de oorlog het veld ging ploegen liet hij deze hoek ruimschoots met rust, uit eerbied voor de gesneuvelden.

Tot zover mijn betoog en we moeten blij zijn dat de geschiedenis van de strijd om Rosmalen in 1944 weer verrijkt is met deze 3 unieke afbeeldingen!!!

juni 2019

Informatie

jaar	1944
datum	25-11-1944
bestand	106G-3633_4096
bron	Kadaster WOII Luchtfoto's
sortienummer	106G-3633
Doos Nr	826
run	4099-4083
fotonummer	4096
provincie	Noord-Brabant
gemeente	's-Hertogenbosch
plaats	Rosmalen
omgeving	Rosmalen Nuland
Kaartblad	KAARTBLAD 45
onderdeel	544
Dotka ID code	280856

Informatie over de plaats en de herkomst van de foto op de vorige pagina

Onze bevrijders Herinneringen aan Maurice Agent

De schenker van deze foto vraagt naar nog wat info over de "Heijmans boy", die toen "nine years old" was. Uiterst rechts staat de bevrijder Maurice Agent. De foto zit in de Rosmalencollectie van Henk de Werd in het Stadsarchief van 's-Hertogenbosch.

Henk de Werd

Op 23 en 24 oktober 1944 bevrijdde de 53e Welsh Division Rosmalen en het was het Canadese Lake Superior Regiment, dat daarna nog vier maanden lang het dorp verdedigde. De Duitsers zaten immers nog aan de andere kant van de Maas en bestookten Rosmalen regelmatig nog met granaatvuur. Soms ging fluitend en wel een V-1-raket

over het dorp. Volgens mijn moeder, Anna de Werd - van Nistelrooij gebeurde dat een keer op 'n zondagmorgen, toen ze in de kerk zat. De mensen kropen van schrik onder de banken. Pastoor Van der Meijden, die de mis deed, riep zijn in de kerk zittende parochianen op rustig te blijven. Er werd veel gebeden en het bekende gebedje "Onze Lieve Vrouwe, geef hem nog een douwke, houd hem nog even in de lucht, tot ie valt in Vught" zal daarbij zeker niet vergeten zijn. En wat Vught betreft: Bedoeld werd de

Vughtse hei. In deze periode zijn in Rosmalen de meeste slachtoffers gevallen.

Thuis hadden wij een schuilkelder, waar we in tijd van nood verbleven. Maar bij V-1 situaties was het vaak niet mogelijk nog naar de schuilkelder te rennen. Wij hadden echter in huis ook een grote kelder. Mijn vader, Gret de Werd, pakte ons, zijn kinderen, één voor één onder de armen en gaf ze in een razend snel tempo door aan ome Thé van Nistelrooij, die bakkersknecht was bij ons, en in de kelder stond. In die kelder was een klein raampje, dat afgeschermd was met een flinke zak zand.

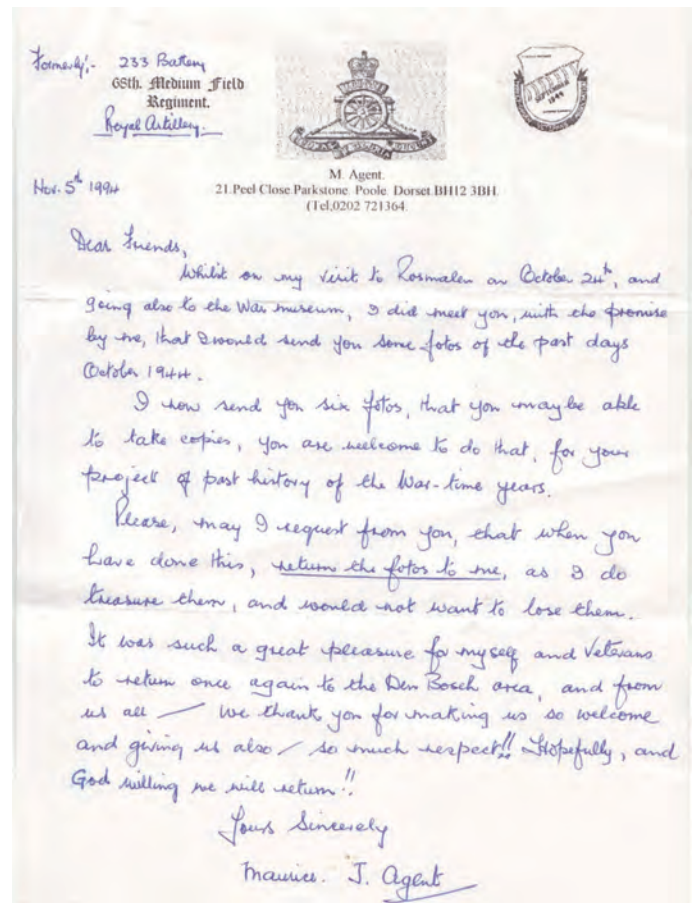
Links Gret de Werd in zijn militaire windjack en rechts ome Thé van Nistelrooij, de jongste broer van mijn moeder Anna de Werd-van Nistelrooij.

De foto's komen uit het familiearchief van Henk de Werd.

Bevrijders... Het is natuurlijk mooi wanneer je in het algemeen weet wie het dorp zijn vrijheid hebben teruggegeven, maar wanneer je zo'n bevrijder met naam en toenaam kunt noemen, dat moet je dat zeker ook voor het nageslacht vastleggen.

In 1994, bij de viering van 50-jaar bevrijding, raakte ik in gesprek met één van de toen aanwezige veteranen: Maurice Agent. Hij vertelde me, dat hij nog enkele foto's had, gemaakt in oktober 1944 in Hintham-Rosmalen, en hij beloofde me die te sturen. Ik kreeg toestemming de foto's te kopiëren (foto van foto, omdat ik zelf toen nog niet kon digitaliseren) en ik beloofde hem, uiteraard, de foto's te retourneren.

In de brief schrijft hij nog dat het hem veel voldoening heeft gegeven om als veteraan terug te zijn in Den Bosch en omgeving en hij dankt nogmaals voor het hartelijke welkom. (Brief 5 november 1994 uit het familiearchief van Henk de Werd)

Op 4 december 1994 dankt hij mij voor het terugzenden van de foto's. Hij vraagt mij of ik wat informatie kan geven over de jongen van de familie Heijmans. "and hopefully you may be able to get some information about the boy of the Heijmans family". Maurice Agent vraagt of het juist is, dat die jongen toen 9 jaar oud was. (Zie de foto aan het begin van dit artikel. Maurice Agent staat uiterst rechts op de foto. Die jongen was Lambert Heijmans, zoon van Jan Heijmans, de stichter van Heijmans NV, die inderdaad toen 9 jaar was en eind december 1944 tien jaar zou worden. HdW)

Deze foto's, zo schrijft de veteraan, geven mij zo veel herinneringen aan die verschrikkelijke dagen gedurende de Tweede Wereldoorlog. De foto's zijn nu natuurlijk een stukje van de geschiedenis van Nederland. Nu, 76 jaar oud, moet u kunnen begrijpen, dat ik heel trots ben, een soldaat te zijn geweest gedurende bijna 7 jaar en dat ik heb gedaan wat ik moest doen: de vrijheid terug brengen, maar... daarvoor moesten we altijd een hoge prijs betalen: het verlies van veel, zeer veel mensen. We mogen dit nooit vergeten en moeten ons altijd blijven herinneren dat het "the final price" was, dus de prijs die ze met de dood hebben moeten betalen. Moge zij daarom rusten in vrede! Veel van hen waren mijn persoonlijke vrienden en kameraden. Hij eindigt zijn brief met een kerstwens, een prettige kerstvakantie en "a peacefull life always".

December 14th '94

MIR and MRS M. AGENT
21 PEEL CLOSE
PARKSTONE
POOLE
DORSET BH12 3BH
TEL: (0202) 721364

Dear Henk and Family

Thank you for your letter dated 23rd 11 '94, and for returning to me the photos, and I am pleased to learn that you found interest with them. There was no trouble at all for me to send them to you, and hopefully you may be able to get some information about the boy of the Heijmans family. For sure, I would be eager to know if the information I have given you about him is, as you write, correct? As these photos were made in October 1944, he is surely now the age of 50+, and so, would you kindly let me know the answer to your research in finding him?

For myself, these old photos bring back so many memories of those terrible days of my military

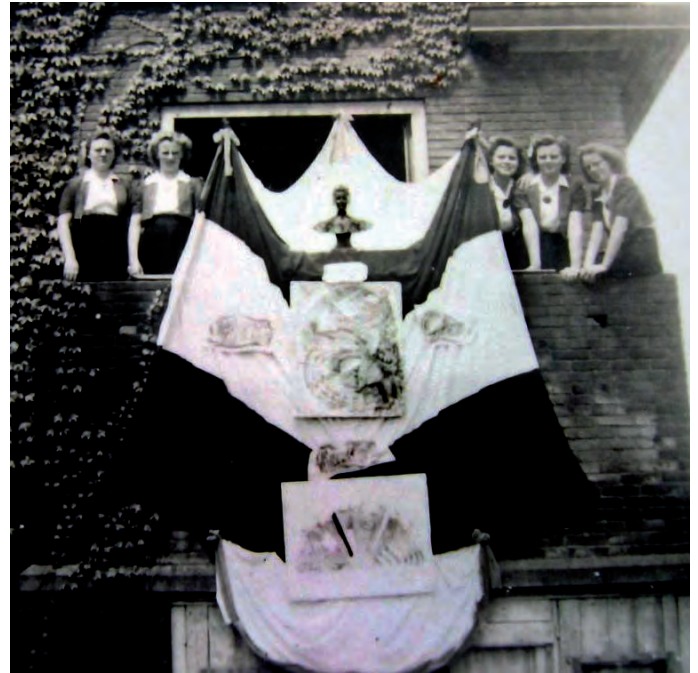
service during the 2nd W. War, which of course is a part now of Holland's history. Even so, at my age now, of 76 years old, you can understand that I feel quite proud to have been a soldier for nearly seven years, and having done what I had to do, to return freedom to the countries of Europe! It is always so, that for freedom, we must always pay a very high price, with the loss of life to many, many people. Please God, we must never forget that, and always remember those who paid the final price, and may they rest in Peace! So many of them my personal friends and comrades!!

However, to close this small letter, may I wish you and your family, a very happy Christmas holiday and a peaceful life always!

Yours Sincerely,
Mrs Maurice J. Agent

Deze brief bevindt zich in het familiearchief van Henk de Werd.

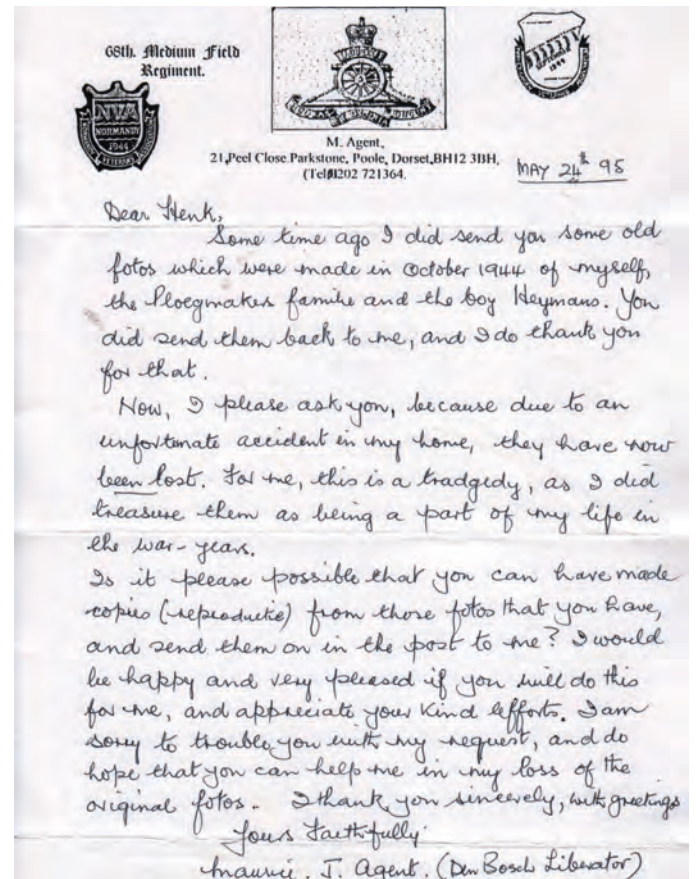
Op de foto links zien we in het midden schoolmeester Frans Ploegmakers met 5 van zijn kinderen, vier bevrijders van Rosmalen, waaronder Maurice Agent (uiterst rechts). Op de foto op de volgende pagina links boven zien we twee bevrijders met de drie dochters van Willem van 't Hooft en hun moeder. Willem van 't Hooft was werkzaam op Coudewater en kerkmeester te Hintham. Willem van 't Hooft zat ook in de commissie, die moest onderzoeken of bepaalde ambtelijke functionarissen in Rosmalen tijdens de oorlog goed of fout waren geweest.

De kinderen van Willem van 't Hooft steken hun vreugde over de bevrijding van Hintham-Rosmalen niet onder stoelen of banken.

Op de foto links zien we een bevrijder van Hintham-Rosmalen met twee kinderen van "mister" Ploegmakers en een dochter van slager Has Voets uit Hintham. Op de foto rechts zien we Rien Voets en zijn zus, kinderen van slager Has Voets uit Hintham, met een bevrijder.

24 Mei 1995 stuurt Maurice Agent me opnieuw een brief. Op de een of andere manier is hij zijn, door mij teruggestuurde, foto's kwijt geraakt. Een tragedie, omdat de foto's toch een belangrijk deel zijn van zijn leven, gedurende de oorlog. Hij vraagt me of ik van de ontvangen foto's opnieuw kopieën kan laten maken en deze dan naar hem wil opsturen. "I am sorry to trouble you with my request and do hope that you can help me in my loss of the original

fotos. I thank you sincerely, with greetings". Natuurlijk voldoe ik aan dat verzoek.

Zelden heb ik een brief gelezen met zoveel blijheid, dankbaarheid en enthousiasme. Het is de brief van 15 juni 1995. Geschreven door de vrouw van Maurice.

Maurice Agent kreeg toen goede kopieën van zijn foto's in de bus en door omstandigheden (ziekte) klom deze keer zijn vrouw meteen in de pen.

"Gisteren was ik ontzettend blij, omdat ik de kopieën van mijn goede oude Rosmalen foto's ontving. Mijn hartelijke dank." Wat was er nou gebeurd? De foto's die ik destijds terugstuurde zijn op de een of andere ongelukkige manier tussen wat kranten terechtgekomen en in de vuilnisbak gegooid. Voor altijd weg! De echtgenote van Maurice verzekert mij dat dit nu niet meer zal gebeuren. Zij heeft ze meteen, zo schrijft zij, in zijn albums terug gezet. Afgelopen mei (1995HdW) waren enkele van zijn kameraden op-

PS We do hope that you have some good summer days!

June 15th '95.

Dear Henk,

Yesterday, I was very happy to get from you the copies of my old Rosmalen photos, they arrived here in good order. My good and sincere thanks to you for making this possible! I cannot really express my heartfelt feelings to you, for your kind deed, because to have lost them for all time, I was so disappointed.

I can now tell you, that the photos that you sent back to me, after you first copied them, unfortunately, were put with some newspapers, and got mixed up, then put in the rubbish box!! Gone forever!! Now all is good, and for sure I will take care of them - it will not happen again - they are now returned to my albums.

I wonder, did you contact the boy named Heymans on the old photo?? I guess now, his age must be somewhere about 60 years old? Do he also living, and does he stay in the Rosmalen area??

I have met some Veteran Comrades who were with you in Rosmalen in May - they had some good days. It was a pity that I could not be there at that time, but with God's help, I will do my best to return some day in the future.

In closing, again I must say Henk - my profound thanks to you!! Hopefully you and your family are all in good health - Tot Ziens

Sincerely yours, Maurice & wife.

nieuw in Nederland. Dat moet dan bij de nationale viering van 5 mei zijn geweest in 1995. "Jammer, dat ik er toen niet bij kon zijn, maar met Gods hulp doe ik mijn best en hoop eens in de toekomst nog eens terug te kunnen komen."

We kunnen hieruit concluderen, dat de gezondheid van deze veteraan toen te wensen overliet.

Ook deze brief wordt bewaard in het familiearchief van Henk de Werd.

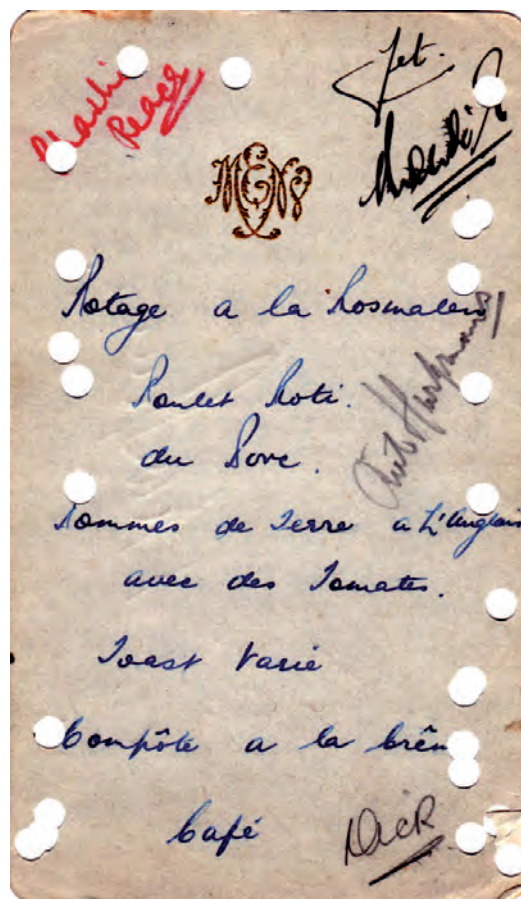
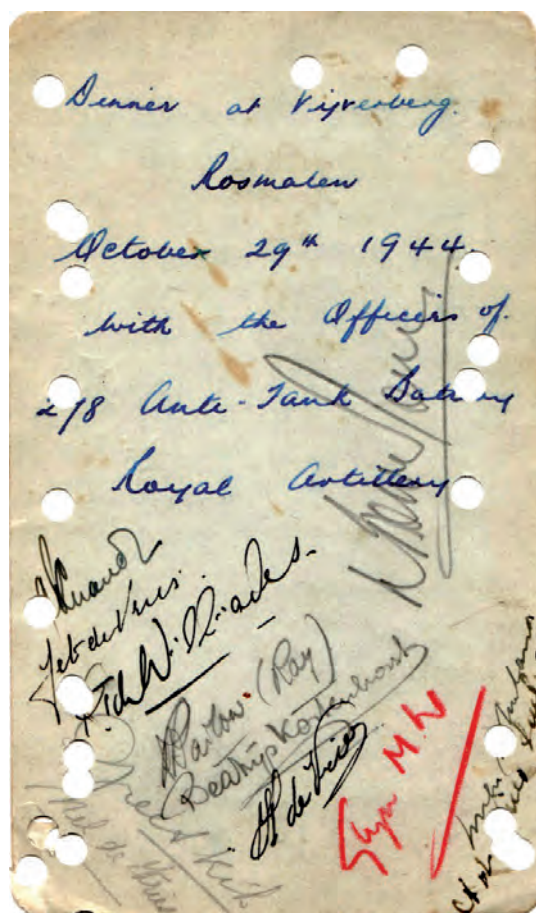

Familiearchief Henk de Werd.

In 1998 viel er nog een kerstwens van de heer en mevrouw Maurice Agent in de bus. Het was het laatste bericht dat ik van hen ontving.

Maurice Agent..... een naam die we niet mogen vergeten.

Bevrijders: Een bevrijdingsdiner op de Vijverberg in Rosmalen en de Canadezen Robbie Roberts en Jack Maclaren

Rosmalencollectie van Henk de Werd in het Stadsarchief van 's-Hertogenbosch.

Henk de Werd

De bevrijding van Rosmalen is in 1944 op “het landgoedje de Vijverberg”, dat destijds bewoond werd door de familie De Vries, gevierd met een bevrijdingsdiner, waarbij ook enkele hoge pieten uit het leger aanwezig waren. Voor dat diner werden mooie menukaartjes gemaakt die, gelukkig, bewaard zijn gebleven. Op die menukaartjes zien we de handtekeningen van de aanwezigen.

We hebben het al kunnen lezen. Na de bevrijding werden er in Rosmalen gedurende een maand of vier Canadezen van het Canadese Lake Superior Regiment gestationeerd. Op de Vijverberg komen we hier in december 1944 Robby Roberts en Jack Maclaren tegen op een foto samen met Jet en Annie de Vries.

Op diezelfde Vijverberg aan de Dorpsstraat in Rosmalen zien we ook nog een flink kanon met een van de dames De Vries erbij. We schreven toen 1946.

Bij deze foto las ik: "A German gun, captured by the Englishmen. Liberation of Rosmalen 23 October". Een Duits kanon, door de Engelsen veroverd bij de capitulatie van de Duitsers bij de bevrijding van Rosmalen op 23 oktober. Beide foto's komen uit de Rosmalencollectie van Henk de Werd, Stadsarchief te 's-Hertogenbosch.

Vliegtuig neergestort in de Rosmalense polder

Jo Versteijnen

Een tijd geleden kreeg de Heemkundekring een map met aantekeningen van de in 2002 overleden Ties van Creij. Ties was een zoon van Hein van Creij en Doortje van Niftrik, die woonden in de Striensestraat. Later was Ties samen met zijn kameraad Henk Langens een zeer actief lid van de Heemkundekring. In de map zaten enkele met de hand geschreven verslagen van gebeurtenissen uit zijn periode in de oorlogstijd, die begrijpelijk veel indruk hebben gemaakt op een jongen van die leeftijd. Een van die verhalen is het volgende indrukwekkend gebeuren.

Het verhaal van Ties begint op de datum 12 maart 1943, een zondagnacht zo tussen 1.00 en 2.00 uur. Ties is dan bijna 11 jaar oud. Wat was er gebeurd? Mensen in de Striensestraat schrokken wakker van het geluid van een vliegtuig dat laag over hun straat scheerde. De vader van Ties, Hein, schrok ook wakker, ging uit bed om even buiten te kijken wat er gaande was, maar zag alleen maar een klein lichtje vooraan in de polder. Hij dacht, dat is ver van mijn bed, dus ik ga weer lekker slapen. Even later kwam echter een buurjongen op het raam bonzen met het verhaal: er is hier dichtbij een vliegtuig neergestort en ik hoorde iemand roepen. Natuurlijk ging Hein weer snel uit bed.

Hein van Creij

Ties was ondertussen ook wakker geworden en hij wilde ook graag mee gaan kijken, maar dat mocht in eerste instantie niet. Hij moest bij zijn ome Bert en Willem blijven, die ondertussen ook buiten stonden.

Ook zijn ome Jan en Piet waren ondertussen komen kijken wat er allemaal aan de hand was. Er woonden veel families Van Creij in de Striensestraat. Plotseling hoorden ze in het Duits hulp roepen. Drie gebroeders Van Creij, Hein, Willem en Bert, trokken toen de stoute schoenen aan en gingen naar het neerge-

storte vliegtuig, waar het hulpgeroep vandaan kwam. Natuurlijk sloop Ties ook mee want hij moest toch bij hun blijven was gezegd. Een poosje later kwam ook veldwachter Van der Els ter plaatse en hij had gelukkig een zoeklicht (zg. knijpkat) meegebracht. Er lagen drie gewonden bij het vliegtuig. Zo te zien alle drie nog in leven maar wel zwaar gewond en ze zaten flink onder het bloed. Een van de gewonden was zelfs een been kwijt. Ties zijn vader heeft toen met koorden van een parachute uit het wrak het been afgebonden, zodat het bloeden stopte. Eén inzittende, vermoedelijk de piloot, was uit het toestel geslingerd en lag zo'n 30 meter verderop. Plotseling was er paniek, een van de soldaten pakte zijn pistool en gaf het wapen aan Hein, maar Hein begreep de bedoeling niet. Het bleek achteraf dat hij een lichtkogel af had moeten schieten, maar Hein greep de revolver en slingerde hem zo ver mogelijk weg. Enkele uren nadat het toestel was neergestort kwam er pas hulp van Duitse zijde. Zij waren in Nuland

Wachtmeester van der Els

aan het zoeken geweest, maar konden daar uiteraard niets vinden. Toen ze bij het neergestorte toestel kwamen vloegen er wel enkele Duitse krachttermen door de lucht. De gewonden werden met haastige spoed naar het ziekenhuis in 's-Hertogenbosch gebracht. Drie maanden later kwam veldwachter Van der Els met een van de toen gewonde bemanningsleden bij de familie Van Creij met de vraag of ze hun naar de juiste plaats konden brengen waar het toestel een Duitse Dornier Do 217 nachtvlieger, was neergestort, zodat de Duitse soldaat op die plek wat foto's kon maken. Ook Hein moest mee op de foto. Het hele gebeuren met het vliegtuig was een vreemde ervaring om dat als jongen van 11 jaar mee te maken en zoiets blijft lang in je geheugen zitten.

Duitse Dornier nachtvlieger

Jaren later ging Ties met een paar vrienden op vakantie naar de Eifel in Duitsland. Ze gingen een café-restaurant binnen om wat te eten en te drinken. Plotseling zag Ties daar een foto aan de muur hangen, die zijn aandacht trok. Hij ging eens van dichtbij kijken en wat schetst zijn verbazing: op de foto zag hij zijn vader staan. Hij schrok en vroeg de eigenaar waarom hij die foto daar had opgehangen. Het bleek dat Ties met zijn vrienden in het restaurant

van een zus van een der neergestorte bemanningsleden terecht was gekomen. Ties moest natuurlijk uitgebreid vertellen wat er die nacht allemaal was gebeurd. Uit dankbaarheid voor de goede hulp destijds hoefden de jongens niet verder te zoeken naar een onderkomen. Het bleek een hotel-restaurant te zijn en de gasten uit Holland werden goed in de watten gelegd en hadden enkele fijne dagen als dank voor het levensreddend optreden van de familie Van Creij.

Dankbare herinnering aan

Thijs van Creij
echtgenoot van
Joseph de Reuver

★ Rosmalen, 20 augustus 1932

† Rosmalen, 14 maart 2002

Na de uitvaartdienst in zijn geliefde
St. Lambertuskerk hebben we zijn lichaam
te rusten gelegd op de begraafplaats
„Oude Baan” te Rosmalen op 19 maart.

Ons pap vond van zichzelf dat hij maar een
gewoon mens was.

Maar om wie hij was, werd hij des te meer
gewaardeerd in de kring van zijn gezin en
familie.

Ondanks zijn moeilijk ziekbed is ons pap geen
moment opstandig geweest. Koste wat kost wilde
hij zijn conditie nog opbouwen.

Hij beschouwde zijn vrouw, zijn kinderen en
bovenal zijn kleinkinderen als een geschenk, hem
gegeven om voor te zorgen en om van hen te
genieten.

Ook samen met zijn zang-, vis- en dansvrienden
beleefde hij vele mooie momenten.

Vanaf het moment dat het hem duidelijk was dat
zijn ziekte een onafwendbare afloop zou hebben,
bereidde hij zich voor op de terugkeer naar zijn
vader en naar zijn Schepper. Want ons pap was
een gelovig mens.

Gelukkig is aan zijn laatste wens voldaan. Dat hij
thuis in zijn vertrouwde omgeving, omringd door
hen die hem lief waren, heeft kunnen sterven.

Hier op aarde zal hij gemist worden, maar in het
engelenkoor zal hij voortaan zijn partij meezingen.
want ons pap mag voor altijd gelukkig zijn
bij God.

Als wij aan ons pap en opa denken zien wij een
nieuw sterretje aan de hemel.

Voor uw belangstelling en het medeleven tijdens
de ziekte en na het overlijden van Thijs zijn wij
u bijzonder dankbaar.

Mevr. J. van Creij - de Reuver
Kinderen en kleinkinderen

Mijnheer,

**Namens de Deutsche Weermacht wordt U
gevorderd tot het verrichten van werkzaamheden,
waartoe U zich Woensdag 18 October 1944 te
8 uur dient te melden bij de Protestantse Kerk
te Hintham. Eetgerei medebrengen.**

's-Hertogenbosch, 17 October 1944

De loco-burgemeester,

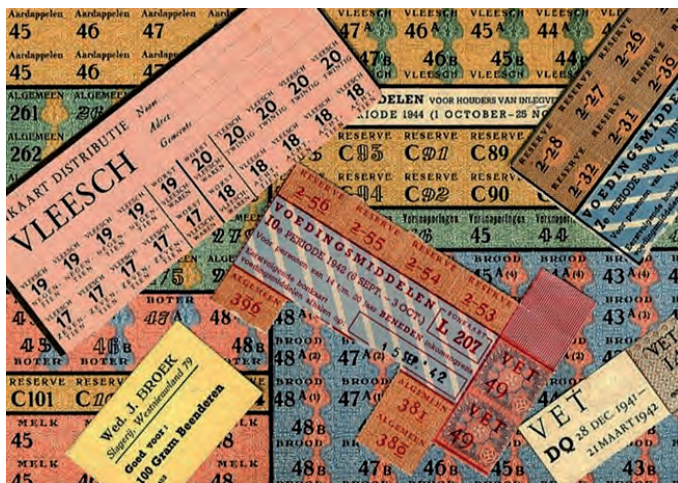
MEUWESE

*Rondschrijven van de loco-burgemeester van 's-Hertogenbosch Meuwese, die namens de Wehrmacht mannen vordert om arbeid te verrichten en zich moeten melden op 18 oktober 1944 bij de Protestantse Kerk te Hintham. Korte tijd later zou de strijd om de bevrijding van Hintham losbarsten....
(Erfgoed 's-Hertogenbosch, Collectie Luc van Gent, inventarisnummer 1090)*

Rosmalen zorgde voor voedsel

Jo Versteijnen

Na de bezetting van de Duitsers ging in eerste instantie het leven voor zover als het mogelijk was gewoon door. Maar geleidelijk aan kwamen er toch de nodige veranderingen en aanpassingen in het dagelijks leven. Door de schaarste

Voedselbonnen (foto: Peter van Hoek)

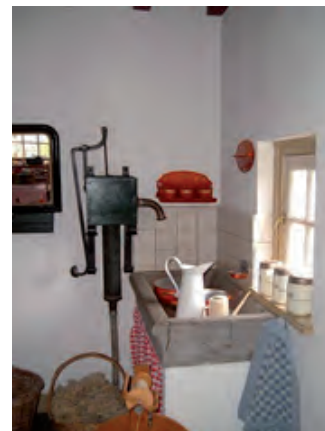
Persoonsbewijs van bode Hendrik Vos

van allerlei artikelen werd er een bonnenstelsel ingevoerd. Elke geregistreerde inwoner van een dorp kreeg een bonnenkaart. Met behulp van deze bonnen kon men met bijbetaling dan bepaalde goederen verkrijgen. Wie niet genoeg had aan de bonnen of iets extra wilde was aangewezen op de zwarte handel. Deze zwarte handels tierde welig in Rosmalen en dat was bekend in de verre omtrek. Vooral

het clandestien slachten werd druk beoefend in ons dorp met zijn agrarische achtergrond. Het was een riskante bezigheid, waar de doodstraf op stond. In ons dorp zijn daarvoor ook enkele personen om het leven gebracht, nadat ze betrappt waren.

Niet voor snotneuzen

Een passend verhaal las ik in het “dagboek” van Thies van Creij. Thies werd ‘s nachts wakker van wat gestommel beneden. Heel even lag hij aandachtig te luisteren en besloot toen - een beetje nieuwsgierig - om toch maar eens te gaan kijken en net te doen alsof hij naar de plee (WC) moest. Om daar te komen moest hij door de geut (keuken), die bij hun huis geen ramen had. Thies merkte dat daar wat gaande was en maakte voorzichtig de deur open. Meteen stond een oom van hem bij de deur met de vraag “we motte ge hier”. Thies, flink geschrokken, stamelde nog “ik mot erg pisse”. Het antwoord was duidelijk “de doede mar in oew boks, mar hier kunde nie dur”. Het was duidelijk dat enkele gebroeders Van Creij illegaal aan het slachten waren en dat daar gezien de gevaren die er aan verbonden waren geen snotneuzen getuige van moesten zijn.

De geut met waterpomp

Leveranciers van melk en vlees

Waarom clandestien slachten?

Het clandestien slachten had meerdere redenen. Regelmatig werd vee opgeëist door de Duitsers, want die moesten ook eten, maar soms was het een noodslachting van vee dat aan- of doodgeschoten was. Maar bovendien was vlees en vet ook goed in de lucratieve handel. Van heinde en ver kwamen mensen bij de boeren langs met de vraag of er wat eten te koop was. De gekochte goederen werden op allerlei plekken op het lichaam gebonden en verstopt om het zodoende onopvallend mee naar huis te kunnen nemen.

Hein was ze te slim af

De Duitse soldaten namen niet alleen vee in beslag, maar regelmatig bv. ook melk. De vader van Thies, Hein van Creij, had wat koeien lopen in de buurt van het Heeseind. Hein ging al vroeg in de morgen op zijn fiets naar zijn koeien om die te melken en daarna met een volle kan melk weer terug naar huis. Regelmatig werd hij onderweg aangehouden door Duitse soldaten die melk van hem moesten hebben. Hein bedacht echter al snel een plannetje. Na het

De tuin voor aardappelen en groenten

melken plukte Hein wat gras uit de wei en gooide dat bovenop de melk. Toen de soldaten hem later weer aanhielden hadden ze geen zin in die “Schmutzige Milch” en lieten Hein weer doorfietsen en hij werd later ook niet meer aangehouden. Thuis werd de melk netjes gezeefd en die was weer prima te drinken. En Hein had plezier dat zijn plan gelukt was.

Eten uit eigen tuin

In de dorpen had men het geluk dat er bij praktisch alle huizen een flinke stuk grond lag waarop allerlei groen-

Oogsttijd

ten en aardappelen geteeld konden worden. Veel gewassen zijn in die schaarse periode in de tuinen verbouwd en voor het dagelijkse eten gebruikt. Als men toen echter vroeg: wat eten we vandaag? dan was het antwoord toch dikwijls “erpel met juinsaus”. De gebakken uien brachten nog wat smaak aan het eten.

Willem Veekens met koe Nelly 20 (archieff M. Veekens)

1940: Bossche Bisschop vraagt het onderwijzend personeel voorzichtig te zijn richting de bezetter

Henk de Werd

Nadat de Duitse bezetter de macht in Nederland had overgenomen ging het leven in ons land “grotendeels gewoon” weer verder, omdat een bezetter nooit meteen al zijn machtsmiddelen inzet. Hij weet dan immers dat hij de bevolking onmiddellijk tegen zich krijgt. Langzaam en stap voor stap worden veranderingen doorgevoerd. Dat gold ook voor het onderwijs. Zanglessen... prima, maar

geen Wilhelmus.

Geschiedenis... geen bezwaar maar geen 30 april, de verjaardag van toen prinses Juliana, en geen 31 augustus, de verjaardag van koningin Wilhelmina. OZO mocht dus niet vertaald worden met ORANJE ZAL OVERWINNEN. De NSB'ers vertaalden het met ORANJE ZWOM OVER, maar dat weigerden de leerkrachten in hun mond te nemen. Nederlandse taal... natuurlijk, maar ook de Duitse taal moest op de lagere scholen voortaan onderwezen

*Links: Deze kaart zit in de Rosmalen collectie van Henk de Werd in het Stadsarchief te 's-Hertogenbosch.
Rechts: Een foto van Monseigneur A.F. Diepen in de Katholieke Illustratie van 20 februari 1915. Mgr. Diepen was toen benoemd tot bisschop coadjutor van Mgr. W. van de Ven te 's-Hertogenbosch. In 1919 stierf Mgr. van de Ven en volgde Arnoldus Diepen hem op als bisschop van Den Bosch.*

BISDOM
VAN
's-HERTOGENBOSCH

's-Hertogenbosch, November 1940.

No. 2724

Aan de Voorzitters der R.K. bijzondere
Schoolbesturen in het Bisdom van
's-Hertogenbosch.

Het feit heeft zich voorgedaan, dat het hoofd en een onderwijzer eener R.K. school voor U.L.O. op last van de Duitsche autoriteiten zijn gearresteerd. Vermoed wordt, dat deze arrestaties geschied zijn, ofwel omdat de onderwijzer op 17 October j.l. door de leerlingen het Wilhelmus heeft laten zingen en het hoofd bij de behandeling van Indië zou hebben gezegd, dat de wettige regeering van Indië in Londen zetelt, ofwel omdat het hoofd mede aansprakelijk wordt gesteld voor de gedragingen van het overige personeel.

Ook is het voorgekomen, dat door de Sicherheits-polizei in de klassen eener school een onderzoek is ingesteld, of zich in de lessenaars en schooltasschen voor de Duitschers aanstootelijke liedjes en versjes bevonden.

In het belang zoowel van het personeel zelf als van de school en geheel het bijzonder onderwijs geven Wij Uw bestuur in overweging het personeel Uwer school er nadrukkelijk op te wijzen, dat het de noodige voorzichtigheid betrachte en niet -geheel onnodig- handelingen stelt, waaraan de Bezettende Overheid aanstoot kan nemen.

Hoogachtend

+ A.F. Diepen,
Bisschop van 's-Hertogenbosch.

Rosmalen collectie Henk de Werd, Stadsarchief van 's-Hertogenbosch.

worden. Ik weet, dat in Hintham daarvoor een complete methode is ingevoerd en bekijken we de rapporten uit die tijd, dan zien we bij de leerlingen van de hoogste klassen cijfers voor de Duitse taal. Er zijn lagere scholen geweest, waar leerkrachten weigerden die taal te onderwijzen. Wijlen Martien der Kinderen, oud-hoofd der school te Maliskamp, hulpverlener aan gestrande Engelse piloten en een zeer gewaardeerd en actief lid van de Heemkundekring Rosmalen, was tijdens de oorlog onderwijzer aan de lagere school te Berlicum. Hij gaf geen Duitse lessen, maar wanneer er gevaar dreigde van een ongewenst bezoek, b.v. van de Sicherheitspolizei, dan schakelde hij meteen over op de Duitse taal. In Hintham, aldus wijlen Bartje van Lith,

zaten te veel brood-NSB'ers, waarvan de kinderen naar de Annaschool gingen. Bovendien zat er nog een zeer zware NSB'er, die na de bevrijding meteen werd afgevoerd naar het vrijgekomen concentratiekamp in Vught. In de archieven kunnen we de inventaris van zijn leeggeruimde woning nog terugvinden. Het moet dan toch gebeurd zijn, dat in het bisdom Den Bosch leerkrachten zijn opgepakt. Het moge duidelijk zijn, dat de Bossche bisschop deze kleine daden van verzet niet verbood, maar hij vraagt de leerkrachten toch voorzichtig te zijn in het belang van de kinderen. In het archief van de Annaschool vond ik het herderlijke schrijven van Mgr. Diepen van Den Bosch aan de leerkrachten. Lees nu zelf maar!

Illegale slachting in Rosmalen

Redactie

Onlangs overleed ons trouwe heemkundelid en vriend van velen Arnold de Veer. In 2012 stuurde hij de redactie een bericht uit de Nieuw Tilburgsche Courant van 7 oktober 1942. Een mooi verhaal wat wij graag in dit nummer plaatsen, ook als hommage aan Arnold.

Geheime slachtplaats ontdekt onder den grond van Rosmalen. Misbruik van drank leidde tot de ontdekking.

Zondagavond werd de gemeenteveldwachter van het plaatsje Nuland telefonisch gewaarschuwd, dat er een man dood langs den weg lag. De gemeenteveldwachter ging onmiddellijk naar de aangewezen plaats toe en vond daar inderdaad een man liggen, die echter bij nadere beschouwing niet dood, doch smoordronken was. In plaats, dat de man met zijn hoofd in een plas bloed lag, zooals aanvankelijk was gedacht, lag de man met zijn hoofd in een plas jenever. Toen de man weer een beetje tot bewustzijn was gekomen en door den gemeenteveldwachter werd uitgenoodigd mede te gaan naar het raadhuis, weigerde hij aan dit verzoek te voldoen, doch hij ging den gemeenteveldwachter te lijf, die hem echter spoedig had overmeesterd en naar het raadhuis had overgebracht, alwaar hij in een cel werd opgesloten. Hier werd hij gefouilleerd, waarbij de veldwachter een zeer merkwaardige ontdekking deed. Op den arrestant, die genaamd bleek te zijn W. Voets, wonende op Brugge onder de gemeente Rosmalen, werd n.l. een briefje aangetroffen hetwelk er op wees, dat de man zich met clandestiene slachtingen bezig hield. De gemeenteveldwachter stelde zich in verbinding met de marechaussée's van de brigade Geffen en nog dienzelfden avond werd in de woning van Voets een huiszoeking verricht waarbij vet en clandestien geslacht vleesch, werd aangetroffen. Bij het verdere onderzoek deden de politiemannen nog een andere ontdekking.

Op honderd meter afstand van de woning van Voets, troffen zij onder den grond een geheime slachtplaats aan, welke zoo degelijk was gemaakt en zoo goed en handig was gecamoufleerd, dat de politiemannen het als louter geluk beschouwden, deze slachtplaats te hebben ontdekt. Bij verder onderzoek werd een groote hoeveelheid beenderen aangetroffen en naar schatting zijn in deze ondergrondse slachtplaats 80 à 100 runderen clandestien geslacht.

De justitie te 's Hertogenbosch werd van het geval op de hoogte gebracht en Maandag j.l. heeft het parket uit Den Bosch in tegenwoordigheid van den Procureur-Generaal en een Duitsche instantie een onderzoek ter plaatse ingesteld. De aangehoudene Voets is ter beschikking van

Paasetalage van slager Nouwens aan de Bossche markt in 1906

de Justitie gesteld en verwacht wordt dat nog eenige arrestaties zullen volgen. Dank zij het kranig werk van den gemeenteveldwachter C. Schakenraad te Nuland en van de marechaussée's van de brigade Geffen, heeft de sluikhandel te Rosmalen een gevoeligen klap gekregen.

Affiche van het Nederlandsch Agrarisch Front uit 1941

Rosmalen in de oorlog

Redactie

Regelmatig krijgt onze heemkundekring schenkingen van kinderen van overleden ouders. Het huis wordt geruimd en dan kom je nogal eens wat tegen. Gelukkig weten de kinderen vaak wel dat pa of ma heemkundig geïnteresseerd was en veel materiaal bewaarde. Vaak niet zo interessant, maar dat geldt zeker niet voor de twee mappen met kopiën afkomstig van de kinderen van Thies van Creij. Thies is al geruime tijd geleden gestorven, zijn vrouw nog niet zo lang geleden, volgens onze tussenpersoon Jo Versteijnen. Thies heeft samen met Henk Langens urenlang doorgebracht op het Stadsarchief. Helemaal gericht op Rosmalen. Ze hebben daar samen veel gespeurd en gekopieerd. Als je als redactie in die mappen begint te neuzen, herken je veel gegevens, omdat die al eerder door anderen beschreven zijn. Maar je moet er dan wel naar op

zoek gaan. Daarom publiceren we hier regelmatig teksten die voor onze lezers zeker interessant zijn. Met excuses aan de mensen die al eerder over deze onderwerpen hun licht hebben laten schijnen.

Als eerste een schrijven van de gemeente Rosmalen uit 1941, waarin te lezen valt dat de Rosmalenaren hun jachtgeweer moeten inleveren. Kijk maar eens of uw opa er ook genoemd staat. Zaten er toen zoveel hazen en konijnen en gevogelte in en rond Rosmalen, vraag je je dan af! Of waren de Duitsers bang dat onze dorpsgenoten van elke mug een olifant maakten die dan weer neergeschoten moest worden? Een vogelvergunning betekent in dit verband misschien een vogeljachtvergunning.

Het tweede bericht is ernstiger van aard. Uit alle lijsten blijkt dat het tamelijk lang geduurd heeft voor alle gesnevelde militairen een goede rustplaats kregen. De heer Van Niftrik duurde het blijkbaar allemaal te lang!

Rosmalen, 7 April 1941

Opgeve van personen die zijn aangeschreven dat zijn hun jachtgeweer moeten inleveren op 11 April 1941.

Jachthouders			vergunning ex.art.60/61 Jachtwet.		
1 J. Coppens ✓	F 51.	✓	1 ✓ R. van Berne	D 175	
2 L. Coppens ✓	G 161 o.	✓	2 M. van Berne	E 76	
3 G. J. van Creij ✓	G 21	✓	3 ✓ P. W. de Cort	F 22	
4 E. J. van Creij ✓	G 24	✓	4 A. van der Doelen	E 68 met	
5 H. van der Donk ✓	G 60 a I	✓	5 ✓ J. van Galen	E 78	
6 W. M. Diekman	E 188	✓	6 P. J. van Hirtum	G 72 met	
7 L. J. van Druenen	E 137 h	✓	7 ✓ Fr. van der Heijden	G 40	
8 L. J. Hanenberg ✓	D 142	✓	8 ✓ H. van Liesapt	F 105	
9 G. Hoedemakers ✓	B 47	✓	9 ✓ J. van Lieshout	B 74	
10 A. Hoedemakers ✓	D 186	✓	10 ✓ H. Swansenberg	F 108	
11 G. Korsten ✓	A 38 a	✓	11 ✓ J. Timmers	B 75	
12 F. M. Kortzenhorst	E 142	✓	12 ✓ Adr. Tibosch	E 5	
13 H. F. Krultwagen	E 125	✓	13 ✓ J. C. van Wijnhoven	B 84 a	+
14 J. H. Kouwenberg ✓	F 1	✓	14 ✓ P. M. Wijnen	E 124 a.	
15 G. der Kinderen	D 68	✓			
16 A. School ✓	G 168 a.	✓			
17 W. de Vries	E 175	✓			
18 Th. Verbiesen ✓	D 14 a	✓			
19 A. Verstappen ✓	D 44	✓			
20 A. de Wit ✓	B 10 a.	✓			

Houders van vergunningen worden verzocht, zich te overtuigen van de juistheid van de opgaven en te tekenen op de vergunningen.

Houders van Vogelvergunning.		
1 ✓ G. van Berne	D 182	✓
2 ✓ H. van Berne	D 182	✓
3 ✓ A. van der Biezen	F 8	✓
4 ✓ F. van der Donk	D 133	✓
5 ✓ B. P. van der Doelen	E 155	✓
6 ✓ P. G. van der Doelen	E 155	✓
7 ✓ M. van Lokven	F 59	+
8 ✓ J. van Nuland	F 19	✓
9 ✓ J. Tibosch	D 47	✓
10 ✓ W. Tibosch	E 4	✓
11 ✓ W. W. Westerlaken	G 47	✓
12 ✓ L. J. van Wijchen	G 6	✓
13 ✓ A. van de Zandt	E 180	✓
14 ✓ J. Korsten	A 39	✓
15 ✓ W. de Vries	F 110	✓

Rosmalen 25 maart 1941

de heer Burgemeester

Endergetekende brengt U ter kennis, dat er nog een duitse s ldaat op m'n land begraven ligt. Het rakboekje heeft Frans de Wit, et y B. Heeseind Rosmalen in zijn bezit. Meer gaarne wegen naaijyd dat hij spoedig opgegraven wordt.

Hoogachtend teken ik

Fr. W. Niftrik

Heeseind A 4

Rosmalen

Voedselvoorziening van Coudewater

Uck Garrels 1980

Verwacht geen verhalen waar de helfthafigheid van afdruipt als Willem Veekens gaat vertellen van het klandestiene slachten en het klandestiene graanmalen, die Coudewater zonder echte honger door de oorlog heeft heengeholpen. Als knecht, later plaatsvervangend bedrijfsleider op de boerderij, vond hij het eigenlijk maar heel gewoon, ook al zijn er toch wel spannende moment geweest. Zeker achteraf realiseert hij zich de risico's die hij, en anderen, hebben gelopen. Waarbij hem de veelzeggende verzuchting ont-snaapt: "Maar owee als de controleurs de puntjes eens op de i gezet zouden hebben".

Uitg. Jos. M. Krijnen.

Gesticht „Coudewater“

Ansichtkaart hoofdgebouw Coudewater, uitgave van Jos M. Krijnen (Erfgoed 's-Hertogenbosch, nr 0074029)

De nu 68-jarige Willem Veekens, die van 1937 tot 1 januari 1975 op Coudewater heeft gewerkt, heeft de spannende momenten al gekend in de mei-dagen van 1940, toen hij, na negen maanden mobilisatie, vergeefs heeft mogen helpen proberen de Duitse parachutisten op Overschie tegen te houden, en direkt daarop ook het bombardement van Rotterdam heeft meegemaakt. Waarover hij nu kan lachen: "Ze moesten me wakker maken. Maar wat wil je: we waren vier dagen niet uit de kleren geweest, we hadden van zaterdag tot dinsdag niet meer geslapen.....". Het stro in de oude school in Rotterdam moet hem het heerlijkste matras geleken hebben.

Voedselvoorziening

Met zijn herinneringen uit 1940-44 hebben we het vooral over de voedselvoorziening, die in die jaren in hoofdzaak een kwestie van de boerderij is geweest. "Ze zijn hier praktisch niets tekort gekomen. We hebben gesmokkeld en ontboden wat we konden. We hebben enorm veel klandestien geslacht. En tegelijk zoveel mogelijk gefokt om

onze veestapel op peil te houden".

"We werden al snel gerantsoeneerd", herinnert Veekens zich. "Je had een vleesrantsoen, je had een broodrantsoen. Je graan moest je inleveren. De boer mocht echter voor zichzelf en voor zijn personeel 25 kg. per hoofd voor eigen gebruik houden. Patiënten die op de boerderij werkten -en dat waren alleen daarom dikwijls al grote aantallen, werden ook tot het personeel gerekend. Zodat je een heel kwantum mocht houden. Maar desondanks beschoot het er niet aan op zo'n grote hoop, want Coudewater zat overvol. We zijn naast gerst en haver (voor het vee) de hele oorlog ook tarwe en rogge blijven verbouwen, maar ik denk dat we nooit een kilo hebben ingeleverd. Wat niet naar de molenaar kon - voor de 25 kilo per hoofd die je voor eigen gebruik mocht houden, kreeg je een speciale vergunning om die te laten malen - maalden we zelf.

We hadden op Coudewater namelijk nog een oude maal-machine. Die was in het begin goed zat, maar door het vele gebruik was het er later een met veel gebreken. Het malen moest in het geheim gebeuren. 's Nachts dus. Maar op een gegeven moment mocht je tussen 4 uur 's middags en 8 uur 's morgens geen krachtstroom meer gebruiken. Er kwam een klok op de meter te zitten en die sloeg om vier uur af. Maar Sliphorst, onze electricien, heeft me het kunstje geleerd om de klok te verzetten. Je maalde als ie-

Boerderij Coudewater, P. de Gorterstraat 9A-11, gebouwd 1926, foto juni 1989 (fotograaf Wies van Leeuwen/Provincie Noord-Brabant, collectie BHIC)

dereen weg was. om een uur of zes. half zeven. Een uur of twee aan een stuk. Op een gegeven moment kreeg men blijkbaar toch in de gaten dat er gemalen werd. Toen hebben ze de machine verzegeld.

Zeker een dag of drie vier hebben we toen niet gemalen. Maar daarna zaten we zo ongeveer zonder meel en dat kon natuurlijk niet. We hebben het ijzerdraadje met een

zegeltje dat over de kamwielen zat doorgeknipt. Na gebruik werd het er dan telkens zo opgefrommeld dat net leek of de machine verzegeld was”.

“Het ging allemaal goed. Daardoor werden we ook steeds brutaler, En zo maalden we zelfs wel eens overdag. Maar dan moest er wel iemand langs de Peter de Gorterstraat op de uitkijk staan. Ik stond in de voederruimte van de varkensschuur te malen. Vandaar werd een touw gespannen, door het raampje, over de mestvaalt, naar de Peter de Gorterstraat. Als ze er aan trokken vloog de deur open. Op een keer was ik aan het malen toen we controle kregen. Ik heb gauw de zak eraf gehaald en weggemoffeld en maakte dat ik zelf wegkwam. Maar ik had al een uur staan malen. Het meel in de bakken was nog warm. De machine zelf gloeiend heet, want je moest in een uur meer doen dan normaal eigenlijk kon. En daar hoorde ik al stappen op het erf. Ik kon zelf geen andere kant meer uit dan bij de kalveren over het schot gaan hangen. Ik kon precies horen wat ze zeiden. “Moet je de motor ‘ns voelen. Die is kei-heet”. Boer Looijen antwoordde: “Dat zullen de patiënten wel gedaan hebben. Die zitten overal aan. Ze kunnen nergens met hun vingers afblijven”. De controleurs trokken verder op onderzoek uit, en toen zagen ze mij, helemaal wit nog van het meel. Want je kan zo niet malen of je wordt wit. “Is dat soms ook een patiënt?” vroeg een van die lui.

Boer Looijen: “Dat kan best zijn. Er lopen hier zoveel van die snuiters rond. Ik ken ze ook niet allemaal”. Toen wendden zij zich tot mij: “Heb jij gemalen?”. “Ikke niet”, zei ik zo onnozel mogelijk. “Je liegt dat je barst” was hun reactie. Maar nog voor ik verder iets kon zeggen wees een patiënte die daar de boel schoon hielp houden met de vinger naar mij: “Dat heeft Willem gedaan”. Boer Looijen vertrok geen spier van zijn gezicht en wees de betrokken patiënt streng terecht: “Flauwe kul, dat is gemeen van jou om iemand te beschuldigen van iets dat hij niet gedaan heeft. Je weet er niks van. Je zult er zelf wel weer aangezeten hebben”.

Het verhoor ging verder: “Kijk, het zegel is ook verbroken. dat zullen de patiënten dan ook wel gedaan hebben. Het meel is nog warm”. “Klopt. dat hebben we net bij de molenaar laten malen”, maar dat klonk natuurlijk ook niet erg geloofwaardig. Meesmuilden de controleurs: “Je hebt hier nergens vat op”. Ze dreigden de maalmachine mee te nemen, maar zo’n gevaarte met die zware stenen laad je niet zomaar op een wagen. Ze volstonden met het ding opnieuw te verzegelen. Na een paar dagen zijn we toch weer gaan malen. Voorzichtig natuurlijk. hoewel we later toch ook wel weer overdag zijn gaan malen. Maar dank zij relaties heeft Coudewater verdere controle toch wel zo’n beetje buiten de deur weten te houden”.

Klandestien slachten

Bij malen alleen bleef het niet. Willem Veekens vervolgt: “Hoeveel koeien, varkens en schapen we hier geslacht hebben is onvoorstelbaar. We hadden vergunning om één keer per week een koe te kopen op de veemarkt. De boeren hadden verplichte levering. Elke week kreeg ik 600 of 700 gulden van meneer Kortenhorst mee om een koe te gaan kopen. Die mocht vrij geslacht worden. Op een keer zei de administrateur op de veemarkt dat ik twee koeien mocht hebben, omdat we in zoveel voorafgaande weken niet het toegestane kwantum hadden gehaald. De koe was telkens iets lichter geweest dan het aantal kilo’s, waarvoor Coudewater vergunning had. Maar ik had maar 600 gulden bij me. Ik zei: “Het is toch voor Coudewater, stuur maar een rekening, dat zit altijd goed. Maar ik kon praten wat ik wou, ze deden het niet. Toen ben ik in den Bosch naar de bank gegaan, waar Coudewater bij was. Ik vroeg of ik f 650,- kon krijgen. Ik moet ze hebben, zei ik, bel Coudewater maar op. Maar ze vertrouwden me niet. Buiten kwam ik Jan Viguurs tegen. Ik vertelde hem dat ik twee koeien kon krijgen, maar slechts voor één geld had meegekregen. Hij gaf me zo f 650,- Die heb ik de week daarna netjes terugbetaald”.

Behalve een koe van 600-700 pond mocht Coudewater ook een kalf van twee tot driehonderd pond slachten. “We waren toen met duizend man op Coudewater. Ik denk dat we een pond per hoofd per week kregen. Daar hadden we natuurlijk niet genoeg aan, ook al mocht je varkens erbij slachten tot een bepaald kwantum. Dat kwamen ze controleren door regelmatig de varkens hier te wegen en te stempelen. Dan wisten ze hoeveel vlees je van jezelf had. We hebben het met die controleurs, die hier ook altijd een sigaartje of een borrel kregen, steeds op een akkoordje kunnen gooien. Dan schreven ze bijvoorbeeld maar 40 kilo op, hoewel het geslacht gewicht 180 of 200 kilo was. Bij die controleurs zaten er een hoop, die anti-Duits waren en die de boel net zo graag meebelazerden. Neen, we hebben nooit een “foute” controleur gehad”.

Toen de bevolking tot 1200-1300 man groeide zijn we ook koeien gaan slachten. Klandestien, dus ‘t moest ‘s nachts gebeuren. De slachtruimte zat aan de voorkant. Die durfden we niet te gebruiken, want als zo’n beest opgetakeld moet worden maak je allicht lawaai. We deden het daarom achter, op de slachtstal. Slager van Esch, uit Berlicum, die hier altijd kwam slachten, kwam er ondanks de spertijd ‘s nachts zonder licht via de binnenweggetjes voor naar Coudewater gefietst. Later stuurde ie z’n zoon Ties, die nog maar vijftien of zestien jaar was. Die kwam ‘s avonds voor 8 uur, het begin van de spertijd. Maar ik moest ‘m ‘s nachts terugbrengen, want hij durfde niet alleen. Als hij

de Beek achter de Wamberg maar over was, dan was ie op bekend terrein en dan dorst ie het verder wel alleen”.

“Nog weer later zijn we in een hok achter de kunstmestloods gaan slachten. Daar zaten we nog weer vrijer. Gelukkig hadden we vrij veel vee en we probeerden zoveel mogelijk kalveren te fokken. Maar zo langzaamaan begon de veestapel toch kleiner te worden. Het was met fokken niet bij te houden. Daarom kochten we er schotten (jonge koeien) bij. Maar dat was linker, want die aankopen behoorden geadministreerd te worden. Op het allerlaast werd het iets gemakkelijker. Toen kwam het regelmatig voor dat de Duitsers koeien uit de wei haalden. Bij controle konden we dan zeggen dat de koeien die ontbraken door de Duitsers zelf gestolen waren”.

“Ja, we hebben al wat nachten gemalen en geslacht. Dat is nooit betaald. Een enkele keer mocht je een paar uur uitslapen. Dan hoefde je “pas” om half zeven in plaats van om half vijf te beginnen. Je was er dag en nacht, je beschouwde ‘t meer als een sport”, aldus de heer Veekens, die als vrijgezel de eerste jaren ook op de boerderij woonde. Na zijn huwelijk in augustus 1942 verhuisde hij naar de Peter de Gorterstraat, waar een flink stuk grond en de nodige dieren hem heel de dag door nog wel bezig weten te houden en hij zich bovendien nog altijd bij Coudewater beschouwt.

Slagroomgebak

“We hadden ook een enorme moestuin. We hadden welis-

waar een flinke toewijzing van wat je zelf mocht houden, maar het was natuurlijk nooit genoeg.

Maar je kon natuurlijk vrij gemakkelijk foezelen met de opbrengst. We hadden altijd 4 Ha aardappelen. Er wamen altijd vier zusters met een heel regiment patiënten om ze te rooien. Erwtten, bonen, capucijners, enzovoorts hadden we ook zat, het hele hockeyveld vol. Het klooster was net klaar, daar zaten grote zolders op, waar we de erwten en bonen konden laten drogen. ‘s Nachts als er niemand meer was werden ze opgehaald en naar de keuken gebracht. Personeelsleden en omwonenden kregen ook nog wel eens wat extra’s toegestopt. We hadden tienduizenden kilo’s aardappelen en groenten. Als je wat overhield kon je een ander nog eens een plezier doen. Daar leed niemand mee”.

Met de melk ging het al net zo. “De opbrengst was niet te controleren en bleef dus altijd binnen het kwantum dat we voor eigen gebruik mochten behouden. Maar evengoed waren we zelf ook afhankelijk van de melkproductie, want de koeien gaven niet altijd evenveel. Maar meestal zaten we toch tussen de 300 en 400 liter per dag. Daarvan konden we nog wel eens een paar bussen afromen om slagroom te maken. Zodat we zelfs in oorlogstijd nog wel eens gebak hadden als er feest was. Omdat de koeien zogenaamd weinig gaven lukte het zelfs dat we er via de melkinrichting nog een rantsoen bijkregen Ontromen mocht ook niet. Daar heeft nooit een haan naar gekraaid. Het is altijd goed gegaan, zoals ook het klandestiene slachten en het klandestiene meel malen. Maar owee, als de controleurs echt de puntjes op de i hadden gezet. Dan zou het er heel anders uitgezien hebben voor Coudewater”.

Brieven aan de bisschop over oorlogsschade in Hintham in 1944

Michiel van Heumen

Hintham 11 December 1944

In het archief van het bisdom 's-Hertogenbosch (parochie-archief H. Anna Hintham) zijn twee brieven aanwezig van P. Hoekx, pastoor van de parochie H. Moeder Anna in Hintham, aan monseigneur Wilhelmus Mutsaerts, bisschop van 's-Hertogenbosch, over de oorlogsschade in Hintham bij de bevrijding in oktober 1944 en herstel daarvan in 1945. De integrale tekst van die brieven, die een goed beeld geven van de omvang van de schade van de oorlogshandelingen, volgt hieronder.

Brief 1

Monseigneur,

Hierbij een overzicht van de oorlogsschade in onze parochie. Zondag 22 October begon het artillerievuur op Hintham en Hinthamer Park.

Door oorlogshandelingen stierven 6 parochianen en 2 vreemden, die allen bijgestaan werden door eenen priester. Onder hen was ook de huishoudster der pastorie [Hendrica van Uden, geboren 1903], die aan het hoofd verwond was geworden door een inslaande granaatscherf.

Hintham, direct na de bevrijding op 24 oktober 1944, foto genomen ter hoogte van de kerk door lieutenant Peter Handford (Army Film and Photo Unit)

In onze parochie zijn afgebrand 27 huizen waarvan 22 onder de Gemeente 's Hertogenbosch [Hinthamerpark], en 5 onder de Gemeente Rosmalen.

Verder zijn 28 woningen zeer zwaar beschadigd. Kerk, pastorie en parochiehuis werden getroffen door 30 granaten, waardoor aanzienlijke schade is ontstaan, die in de duizenden loopt.

Maar de sterkte dezer gebouwen heeft er toch niet veel onder geleden.

Ook zijn de H.H. Diensten in de kerk aanstonds na opruiming van een dozen karren puin weer hervat kunnen worden.

Een paar gedeelten van 't gewelf in kalksteen zijn naar beneden gekomen, -op vele plaatsen is het dak doorboord en er zullen ongeveer 5000 nieuwe leien nodig zijn.

Het gootwerk is stuk en op vele plaatsen komt het water naar binnen.

Aan de buitenzijde in het muurwerk zijn zeer vele steenen stukgeschoten, en zijn de voordeuren zwaar gehavend. Kostbare glasvensters veel beschadigd. Inwendig vele stoelen en banken beschadigd. Er wordt geregeld gewerkt aan het herstel der kerk en over 5 weken hopen wij het water weer in bedwang te hebben door nieuwe afdekking en goten.

Het parochiehuis zal binnen een paar weken weer dienst kunnen doen voor schoolgebouw.

De pastorie is weer bewoonbaar gemaakt, ondanks ongeveer 90% glas-schade.

't Welk doende. Uw dienstwillige dienaar in Christo

P. Hoekx pastoor

Brief 2

Hintham 25 October 1945

Hoogwaardige Excellentie,

Het R.K. Kerkbestuur van de H Moeder Anna, bezig zijnde om de ergste oorlogsschade voor onze parochieele gebouwen te doen herstellen, vraagt Uwe Hoogw. Excellentie machtiging om tot dit einde uitgaven te mogen doen als volgt:

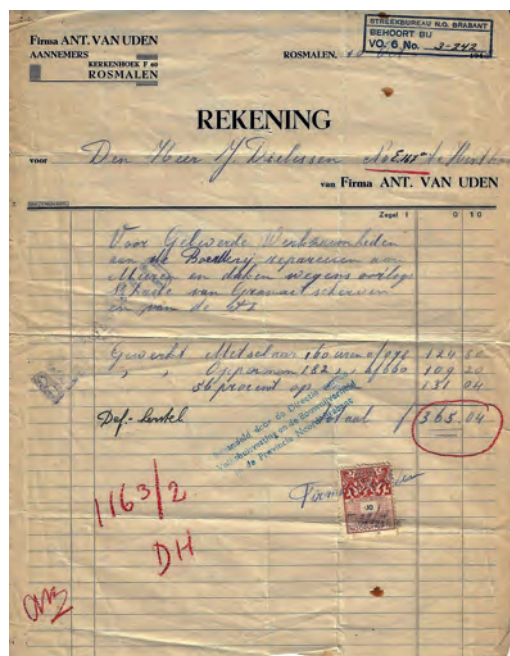
Voor ons Kerkgebouw tot 15 000 gulden
 voor de Pastorie tot 6 000 gulden
 voor het Parochiehuis tot 500 gulden

Dus in totaal tot eenentwintigduizend en vijfhonderd gulden.

Van Uwe Hoogwaardige Excellentie
 de dienstwillige dienaren

P. Hoekx pastoor voorz.
 ... [onleesbaar] secretaris

n 2055/45

Rekening voor Has Dielissen in verband met herstel van zijn boerderij Tweeberg 10 in 1945. Nóg een mooi voorbeeld van het herstellen van oorlogsschade...

Pastoor Hoekx (beeldbank Heemkundekring Rosmalen, nr 00585)

Bisschop Mutsaerts, 1960 (foto Herbert Behrens/Anefo, collectie Nationaal Archief)

Door deze geven Wij Uw Kerkbestuur het gevraagde verlof onder gehoudenheid tot behoorlijke verantwoording. Wij zullen nog gaarne vernemen uit welke middelen U deze uitgaven denkt te dekken.

's-Hertogenbosch, 8 November 1945.

+ W. Mutsaerts Bisschop van 's-Hertogenbosch. B/C

De een komt, de ander gaat

Redactie

Oorlogsdagboek van Rita Bijnen

In de vorige *Rosmalla* hebben we u al verteld over het oorlogsdagboek dat de Berlicumse Rita Bijnen schreef over de bange oorlogsdagen in september/oktober 1944. Dit boek wordt door onze heemkundekring en die van Berlicum, "De Plaets", uitgegeven. U leest daar elders meer over.

Vorige keer vertelden we vooral over de dramatische hoogtepunten van beschieting en angst. Deze keer hebben we ook eens gekeken naar de gewone dagelijkse dingen tijdens de gevechten. Er moest toch ook gegeten en geslapen worden. Rita vertelt daar ook over en we geven hier enkele citaten..

Maandag 18 September 1944

Des morgens gaan we enkele boodschappen doen, zoals melk halen. De boeren leveren geen melk meer aan de fabriek.

Vrijdag 22 September 1944

Van Donderdag op Vrijdag wordt er 's nachts hevig geschoten. 's Nachts houden we onze kleeren aan en gaan zoo naar bed.

Zondag, Maandag en Dinsdag 24, 25 en 26 September 1944

De dagen verlopen alle in dezelfde stemming. Onze weckflesschen verdwijnen in een bijna onvindbaar kedertje.

Donderdag 28 September 1944

We zijn met enkele meisjes de vaten aan het wassen in het parochiehuis. Dan komt het bericht. Vanaf 11 uur mag niemand meer op straat. Hals over kop gaan we naar huis. De vuile kopjes blijven staan.

Vrijdag 29 September 1944

De laatste hand wordt gelegd aan het koffers pakken. We hebben het voorgevoel dat we moeten opschieten. Wegens plaatsgebrek brengen we 2 koffers naar Dina Smits.

Zaterdag 30 September 1944

De scherven vliegen bij ons door de rolluik, door de kastdeur en slaan het gebakstel aan scherven. Gelukkig zijn we allen in de kelder. Om goed 12 uur slaat een voltreffer bij ons in het dak. Hooren en zien vergaat. Twee slaapkamers volkomen vernield. De mangel is aan splinters. Een derde slaapkamer heeft ook veel geleden. De linnenkast in geheel ontzet. De zinken platen op de garage lijken wel een kolenzeef, maar we leven nog. Telefoonverbindingen zijn verbroken. Ondanks alles smaakt de snert met kluif nog goed.

Zondag 1 October 1944

De dag verloopt tamelijk rustig. We gaan er op uit om melk te halen, doch dit keer is het mis. Met ledige flesschen komen we terug.

Je mag vermoeden dat het ook in Rosmalen tijdens de oorlogsdagen zo gegaan zal zijn. Zie ook de vele verhalen elders in deze aflevering van *Rosmalla*.

Rita Bijnen